

РОЛЬ ЕКОЛОГІЧНОГО ТУРИЗМУ В РЕАЛІЗАЦІЇ ОСНОВНИХ ПРИНЦИПІВ КОНЦЕПЦІЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ

Екологічний туризм – це вид туризму, який ґрунтується на порівняно недоторканому природному середовищі, не є руйнівним, сприяє тривалому захисту і управлінню охоронними територіями, зберігає навколишнє середовище і підтримує добробут місцевих мешканців. Екотуризм відрізняється відносно слабким впливом на природне середовище, тому його ще називають «м'яким туризмом». Саме з цієї причини він став практично єдиним видом використання природних ресурсів, що здійснюється переважно на рекреаційних природно-заповідних територіях національних природних парків, біосферних заповідників, регіональних ландшафтних парків. Екотуристична діяльність запобігає негативному впливу на природу і культуру і спонукає туроператорів і туристів сприяти охороні природи і соціально-економічному розвитку територій[3]. Екологічний туризм з його величезними рекреаційними і пізнавальними можливостями покликаний сформулювати суспільну свідомість щодо охорони та раціонального використання природних багатств [2].

Наукова проблематика розвитку екологічного туризму, трактування поняття екологічного туризму висвітлюється у працях О. Бейдика, М. Біржакова, О. Дмитрука, Я. Олійника, В. Гетьмана, В. Петранівського, М. Рутинського, А. Кускова, Е. Арсенєвої, Л. Жданової, Ю. Зінько, П. Горішевського, В. Васильєва, К. Горба, В. Храбовченко, Т. Бочкарьової. Вивченням питання сталого розвитку в туризмі займалися З. Герасимчук., В. Смаль, І. Смаль, Ю. Зінько, М. Рутинський, Н. Кудла, А. Кусков, Л. Жданова та інші.

Мета дослідження. Розкрити сучасне трактування поняття екологічний туризм, дослідити співвідношення понять екологічний туризм і стійкий туризм, проаналізувати основні принципи концепції сталого розвитку туризму.

Наказом Міністерства охорони навколишнього природного

середовища України від 22 червня 2009 року затверджено Положення про рекреаційну діяльність у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду України. Відповідно до цього Положення, до основних напрямів ведення рекреаційної діяльності у межах територій та об'єктів ПЗФ належать такі:

- створення умов для організованого та ефективного туризму, відпочинку та інших видів рекреаційної діяльності в природних умовах з додержанням режиму охорони заповідних природних комплексів та об'єктів;

- забезпечення попиту рекреантів на загальнооздоровчий, культурно-пізнавальний відпочинок, туризм, любительське та спортивне рибальство, полювання тощо;

- обґрунтування і встановлення допустимих антропогенних (рекреаційних) навантажень на території та об'єкти ПЗФ України;

- організація рекламно-видавничої та інформаційної діяльності, екологічної просвіти серед відпочиваючих, туристів у межах територій та об'єктів ПЗФ України; формування у рекреантів та місцевих жителів екологічної культури, дбайливого та гуманного ставлення до національного природного надбання [4].

Виклад основного матеріалу. Виникнення і формування ідеї екологічного туризму розпочалося в 70-80х роках ХХ сторіччя. Перше визначення екологічному туризму було дано Г. Міллером в 1978 році «екотуризм – життєздатний туризм, чутливий до навколишнього середовища, що включає вивчення природного і культурного навколишнього середовища і має на меті покращення стану цього середовища». Недоліком цього визначення є те, що воно не бере до уваги ні визначальної ролі місцевого населення, ні поєднання видів рекреації.

Міжнародна організація екологічного туризму (TIES) в 1990 році дала таке визначення «екологічний туризм – це відповідальна подорож в природні території, яка сприяє охороні природи і покращує добробут місцевого населення».

В 1996 році Міжнародною спілкою охорони природи (МСОП) офіційно було прийняте частково змінене визначення, запропоноване ще в 1983 році мексиканським економістом, архітектором, екологом Гектором Цебалосом-Ласкурейном «екологічний туризм – це екологічно відповідальні подорожі і

відвідування відносно непорушених природних територій з метою вивчення, милування і дослідження природи і супутніх культурних пам'яток, які сприяють збереженню оточуючого середовища, наносять мінімальну шкоду природі і створюють соціально-економічні вигоди місцевому населенню».

Всесвітній фонд дикої природи визначає «екотуризм – це туризм, що включає в себе подорожі в місця з відносно незміненою природою з метою отримати уявлення про природні і культурно-етнографічні особливості даної місцевості, який не порушує при цьому цілісності екосистем і створює такі економічні умови, за яких охорона природи і природних ресурсів стає вигідною для місцевого населення».

Відповідно до цих визначень можна сформулювати основні принципи екотуризму: стимулювання та задоволення потреб спілкуватися з природою; знайомство з живою природою і місцевими звичаями і культурою; запобігання негативного впливу на природу і культуру; зведення до мінімуму негативних наслідків екологічного і соціо-культурного характеру, підтримка екологічної стійкості середовища; сприяння охороні природи і місцевому соціо-культурному середовищу; екологічна освіта; участь місцевих жителів і отримання ними доходів від туристичної діяльності, що створить для них економічні стимули для охорони природи; економічна ефективність і забезпечення соціально-економічного розвитку території; сприяння стійкому розвитку відвіданих регіонів [2].

Важливим кроком стало розроблення у 1996 році Світовою Туристичною Організацією (СТО) та Світовою радою з подорожей і туризму «Порядку денного на XXI століття у сфері подорожей та індустрії туризму». Тоді ж були визначені базові принципи екотуризму – сприяння збереженню, охороні і відновленню екосистем, участь в туристичному процесі місцевих жителів, підтримка культури і інтересів корінних громад. Крім цього, протягом 1990-х років була ухвалена ще низка міжнародних документів.

Зокрема, Міжнародна конференція з туризму, яка відбулася у Ланшеро (Канарські острови) в 1995 році, ухвалила “Хартію зі сталого туризму”. У квітні 1999 року рішенням Генеральної Асамблеї та Комісії зі сталого розвитку ООН була ухвалена

“Міжнародна програма зі сталого розвитку туризму”. У цьому ж році у Сантьяго (Чилі) був ухвалений “Глобальний етичний кодекс туризму”. “Розвиток туризму, – зазначено у “Хартії зі сталого туризму”, – має бути оснований на критерії сталості. Це означає, що він є екологічно прийнятним на тривалий період часу, економічно життєздатний, а також етично та соціально справедливий і рівноправний щодо місцевих громад”[6].

Екотуризм став предметом низки важливих офіційних міжнародних декларацій: Берлінська декларація з біологічного різноманіття і стійкого туризму (1997 р.), Квебекська декларація з екотуризму (2002 р.). Зокрема, в Квебекській декларації вказується ряд критеріїв, яким повинен відповідати екотуристичний продукт. Це політична і фінансова підтримка захисту навколишнього середовища, визнання і повага до прав місцевих і корінних громад, а також культурна і природоохоронна освіта туристів.

Ці документи розкривають екологічну, економічну та соціальну складову сталого розвитку туризму[7].

В *екологічних* принципах сталого розвитку туризму робиться наголос на раціональному використанні ресурсів, яке передбачає мінімізацію і утилізацію відходів, впровадження систем очищення та повторного використання води, матеріалів та технологій із якнайменшим впливом на природне та культурне довкілля, ефективне використання енергії та залучення альтернативних джерел енергії, зменшення шкідливої дії транспорту, активне застосування екологічних його видів. Також увага приділяється збереженню біорізноманіття та необхідності обережного поводження із вразливими природними системами. В *економічному* відношенні основними принципами забезпечення сталого розвитку туристичних регіонів є: узгодження планування та управління розвитком туризму з іншими видами економічної діяльності й напрямками розвитку країни і регіону загалом; сприяння розвитку малих і середніх підприємств; підтримка впровадження в туристичну індустрію екологічно м'яких технологій; здійснення маркетингу туризму з метою підвищення ефективності місцевої економіки та зменшення тиску на довкілля шляхом більш рівномірного розподілу туристів у часі і просторі. У *соціальній* сфері програмними заходами сталості є:

налагодження зусиллями урядів тісної співпраці всіх зацікавлених сторін, включаючи національні ради з туризму, туристичні агенції та організації, приватний сектор, місцеві громади для прийняття рішень щодо розвитку туризму; забезпечення рівноправних умов для корінного населення поряд з іншими учасниками туристичного бізнесу в отриманні економічних, соціальних і культурних вигод від розвитку туризму, надання йому першочергового права на працевлаштування; повага та збереження місцевих культур, традиційних ремесел, фольклору; заохочення відповідальної поведінки туристів.

Головна проблема сталості, яка полягає у пошуку збалансованої форми розвитку, що дає змогу зберігати довкілля і, водночас, допускає його експлуатацію для забезпечення економічного зростання, є досить актуальною щодо розвитку туризму на природоохоронних територіях.

Рекреаційна діяльність у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду здійснюється установами ПЗФ, підприємствами, установами та організаціями, яким ці території та об'єкти підпорядковані, із забезпеченням таких умов:

- створення і функціонування рекреаційної інфраструктури на визначених згідно із законодавством територіях та об'єктах ПЗФ України;

- організація та інфраструктурне облаштування туристичних та екскурсійних маршрутів, еколого-освітніх стежок;

- координація діяльності установами ПЗФ суб'єктів рекреаційної діяльності незалежно від форми власності та підпорядкування з огляду на використання природних та історико-культурних ресурсів у межах територій та об'єктів ПЗФ України;

- створення і ведення інформаційного банку даних щодо рекреаційних закладів, які розташовані в межах територій та об'єктів ПЗФ України;

- участь у вітчизняних і міжнародних науково-практичних конференціях, з'їздах, семінарах, присвячених питанням розвитку рекреації;

- вивчення, узагальнення та впровадження вітчизняного і зарубіжного досвіду щодо організації рекреаційної діяльності на природно-заповідних територіях та об'єктах.

Рекреаційна діяльність організовується відповідно до функціонального зонування та проектів організації території національних природних парків (НПП) і регіональних ландшафтних парків (РЛП), охорони, відтворення та рекреаційного використання їхніх природних комплексів і об'єктів, проектів організації території біосферних заповідників та охорони їхніх природних комплексів, а також проектів утримання та реконструкції парків-пам'яток садово-паркового мистецтва, проектів організації території зоопарків, дендропарків тощо.

Рекреаційна діяльність у межах заказників і пам'яток природи може здійснюватися за умови забезпечення охорони та збереження їхніх природних комплексів відповідно до положень про заказники та охоронних зобов'язань власників або користувачів земельних ділянок, водних та інших природних об'єктів, оголошених заказниками або пам'ятками природи.

Рекреаційна діяльність у межах територій та об'єктів ПЗФ України може здійснюватися за такими основними видами:

- відпочинок (загальнооздоровчий відпочинок; культурно-пізнавальний відпочинок; короткостроковий відпочинок (від 510 годин до 1-2 днів); розбиття наметів і розкладання вогнищ у спеціально обладнаних та відведених для цього місцях);

- екскурсійна діяльність (екскурсії (прогулянки) маркованими екологічними стежками, а також на виставки, в музеї, засновниками яких є установи ПЗФ, інші суб'єкти рекреаційної діяльності);

- туристична діяльність (науково-пізнавальний пішохідний туризм; орнітологічний туризм (спостереження за птахами); етнографічний туризм (кантрі-туризм) - ознайомлення з народними традиціями, фольклором, побутом, архітектурою та іншими ментальними цінностями місцевого населення; лижний, зокрема гірськолижний туризм (лижні подорожі та прогулянки); велосипедний туризм (прогулянки, подорожі на велосипедах); кінний туризм (прогулянки, подорожі на конях); водний туризм

(спуск гірською річкою на надувних плотах, човнах, катамаранах (рафтинг), подорожі на яхті, катання на водних лижах, віндсерфінг, прогулянки на човнах); спелеотуризм (відвідування печер); підводний туризм (підводне плавання з аквалангом, екскурсії до підводних печер і гротів (дайвінг

- оздоровлення (використання рекреантами природних лікувальних ресурсів ПЗФ з метою відновлення розумових, духовних і фізичних сил людини);

- любительське і спортивне рибальство;

- любительське і спортивне полювання.

Рекреаційна діяльність у межах територій та об'єктів ПЗФ України організовується спеціальними адміністраціями установ ПЗФ, а також підприємствами, установами, організаціями, яким підпорядковані ці території та об'єкти [4].

Основними завданнями розвитку екотуризму на рекреаційних природно-заповідних територіях є:

- законодавче і нормативно-правове оформлення здійснюваної в межах територій та об'єктів ПЗФ України екотуристичної діяльності;

- розробка економічного механізму надання платних рекреаційних (туристичних) послуг, встановлення нормативів плати і розмірів платежів за надання таких послуг, створення на засадах самозабезпечення, самофінансування та самоокупності госпрозрахункових рекреаційних структурних підрозділів установ ПЗФ України;

- фінансове та організаційне забезпечення відповідно до світових зразків соціальною та рекреаційно-господарською інфраструктурою природно-заповідних територій та об'єктів, використовуваних для цілей туризму;

- розробка та облаштування науково-пізнавальних туристських маршрутів та екологічних освітньо-пізнавальних екскурсійних стежок відповідно до параметрів внутрішнього та зовнішнього пейзажного різноманіття природних ландшафтів;

- обґрунтування і механізм визначення допустимих величин рекреаційних навантажень на ландшафтні комплекси природно-заповідних територій, використовуваних в цілях відпочинку, туризму і лікування;

- інвентаризація та кількісно-якісна оцінка наявних на природно-заповідних територіях рекреаційних природних (бальнеологічні, кліматичні, лісові, пейзажні) та історико-культурних (музеї, пам'ятки архітектури, фортифікаційні споруди) ресурсів;

- формування в туристів, відпочиваючих інтелектуально-гуманістичного світобачення та патріотичного ставлення до природної і культурної спадщини своєї країни [1].

Термін «екотуризм» був запропонований та введений у обіг маркетингологами (Храбовченко, 2002), а не вченими (туризмознавцями), тобто екотуризм виник в результаті потреб самих туристів, що виявляється у попиті на спілкування з природним середовищем, появі нових групових і суспільних потреб у вивченні й охороні природи, культурної спадщини тощо. У такий спосіб екотуризм реалізується як реальний економічний чинник, що спонукає туроператорів до його розвитку [2].

Таким чином наявність екотуристів (ринку попиту) та туристична індустрія (турбізнес, що реагує на попит та формує пропозицію), є основною рушійною силою розвитку екологічного туризму. Уявлення деяких вітчизняних експертів про те, що головним чинником розвитку екотуризму виступають туристські ресурси природоохоронних територій, не отримує жодного реального підтвердження. Ресурси в Україні є давно, а екологічний туризм розвивається переважно в теоретичній площині.

Тому стратегія розвитку екотуризму через національні й регіональні адміністрації, комітети та держуправління з туризму та систему відповідних органів управління природоохоронними територіями вимагає більш глибокого концептуального та практичного опрацювання. Розвиток екотуризму в ринкових умовах можливий в першу чергу на основі економічних механізмів, а аж ніяк не адміністративних. З урахуванням вище наведеного цілком очевидно, що саме екотуристи і туристична індустрія (турбізнес) розвивають екотуризм, як напрямок туристичної діяльності.

Грунтуючись на даному положенні, легко пояснити географію і спрямованість основних міжнародних

екотуристських потоків з індустріально розвинених країн (США, Німеччина, Японія, Великобританія) у країни що розвиваються (Непал, Індія, Пакистан, Кенія, Танзанія та ін.). Тому батьківщиною екотуризму варто вважати не екотуристські території, а місце появи, формування першої групи свідомих екотуристів.

Звідси також зрозуміло, чому екотуризм слабо розвинутий в Україні як напрямок внутрішнього туризму -у нас ще не сформувався попит на даний напрямок туризму, дуже мало свідомих екотуристів, що готові витратити кошти, час і сили на спілкування з природою та її захист. Наслідком цього є слабкий розвиток туристської пропозиції, у результаті чого нечисленні види внутрішнього екотуризму часто відносять до активного, паркового, пригодницького, екстремального та навіть соціального туризму, тобто такого, що необхідно підтримувати з державних засобів [2].

Екотуризм, який орієнтований на порівняно незаймане природне середовище, не є руйнівним, здійснюється в режимі адекватного менеджменту, сприяє тривалому захисту та управлінню ПЗТ. Розвиток екологічного туризму в межах природно-заповідних територій зможе виступити компромісом в узгодженні інтересів туристів у відновленні їх духовних і фізичних сил, інтересів місцевого населення в отриманні прибутку - з однієї сторони, та природного ландшафту в збереженні його цілісності, зменшенні антропогенного тиску на нього - з іншої.

Література:

1. Гетьман В.І. Збереження ландшафтного різноманіття і розвиток екотуризму на природно-заповідних територіях / В.І. Гетьман // Туризм на порозі ХХІ століття: освіта, культура, екологія: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (18-20 жовтня 1999р., м. Київ). - К.: КІТЕП, 1999. - С. 191-193.

2. Дмитрук О.Ю. Екологічний туризм: Сучасні концепції менеджменту і маркетингу. Навчальний посібник/ О.Ю. Дмитрук. 2-е вид. перероб. і доп. – К.: Альтерпрес, 2004. – 192 с.

3. Кляп М.П., Шандор Ф.Ф. Сучасні різновиди туризму: підручник./ Ф.Ф. Шандор, М.П. Кляп. – К. : Знання, 2013. — 334 с.

4. Кусков А.С. Экологический туризм как форма потребления

природного и культурного наследия и фактор формирования экологического сознания./ А.С. Кусков, Н.В. Феоктистова//Социально-экономическая реальность и политическая власть. Монография. М.-Ставрополь: ИСПИ РАН, 2004.

5. Бочкарёва Т.В. Экотуризм: анализ существующего международного опыта [Электронный ресурс] –Режим доступа: http://tourlib.net/statti_tourism

6. Куценко В. Стратегія формування високотехнологічного туристського комплексу України /В. Куценко // Краєзнавство. Географія. Туризм. № 12(593), березень, 2009. – С. 6-7.

7. Смаль В. Туризм і сталий розвиток / В. Смаль, І. Смаль // Науковий вісник Львівського ун-ту ім. І. Франка.Серія: Географія. № 32 – Львів, 2005. – С. 163-173.

8. Україна: основні тенденції взаємодії суспільства і природи у ХХ столітті (географічний аспект)/ за ред. Л.Г. Руденка. – К.: Академперіодика, 2005. – 320 с.

9. Фастовець О.О. Виховання екологічної культури засобами туризму та екскурсій. / О.О. Фастовець // Заповідна справа в Україні на межі тисячоліть (сучасний стан, проблеми і стратегія розвитку): матеріали всеукраїнської загальнотеоретичної та науково-практичної конференції м. Канів (11-14 жовтня 1999 р.) [гол. ред. Стеценко М.П.] – Канів, 1999.- С. 211-219.

Н.О. Лісова, к.б.н., доц.

ЕКОЛОГО-ІСТОРИЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ РОСЛИННОГО ПОКРИВУ ОПІЛЬСЬКО- КРЕМЕНЕЦЬКОГО ОКРУГУ

Багата і своєрідна за своїм складом флора Кременецьких гір і Опілля здавна привертала увагу ботаніків-флористів, геоботаніків, ботаніко-географів, біоекологів, дослідників історії розвитку рослинності, природолюбів. Наукові праці, пов'язані з вивченням рослинного світу Кременецьких гір і Опілля, мають основних два джерела: праці вітчизняних вчених та праці польських дослідників. Однак, є невелика кількість праць німецьких, словацьких та чеських вчених.

Початковий етап формування флори Опільсько-Кременецького округу вірогідно належить до середини міоценової епохи неогенового періоду, коли води Сарматського